

УДК 631(477):399.5

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНОГО
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ****Свистун Л.А., к.е.н.
Рожко А.А.***Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

У статті досліджено основні тенденції та ключові характеристики розвитку аграрного ринку України. Проаналізовано експортний потенціал аграрної продукції в умовах європейської та світової інтеграції. З'ясовано, що експорт зернових займає значну частку в торговельному балансі України та формує можливості забезпечення позитивного зовнішньоторговельного сальдо, постійно зростаючи. Визначена роль великих зернотрейдерів в експорті вітчизняної сировинної продукції та у розвитку торгової інфраструктури, зокрема, завдяки створенню регіональних мереж елеваторів та інвестування в потужності вітчизняних портів. Виявлено факт концентрації земельних паїв у руках агрохолдингів. З'ясовано, що зближення з Європою сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату аграрного сектору України, що призведе до оновлення основних фондів та модернізації виробництва. Обґрунтовано перспективи українських аграрних підприємств щодо експорту продукції в контексті асоціації нашої держави з Європейським Союзом.

Ключові слова: аграрний ринок, ринок зернових, експорт, зернотрейдери, агрохолдинги, євроінтеграція, зовнішньоторговельне сальдо

UDC 631(477):399.5

**PROSPECTS FOR AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE IN THE
CONTEXT OF ENSURING POSITIVE FOREIGN TRADE BALANCE****Svistun L.A., PhD in Economics
Rozhko A.A.***Poltava national technical Yuri Kondratyuk University*

The main trends and key characteristics of the agricultural market of Ukraine were researched in the article. The export potential of agricultural products in terms of European and global integration was analyzed. It was found out, that the export of grain-growing occupies considerable part in of Ukrainian trade balance and forms possibilities of providing of positive foreign trade balance. The role of traders in the export of domestic raw materials and development of trade infrastructure was defined, in particular, due to creation of regional networks of elevators and investing in power of domestic ports. The fact of total concentration the landed shares in the hands of the

agricultural holding was educed. It was found out, that rapprochement with Europe will improve investment climate of Ukrainian agrarian sector. That helps to update of capital assets and modernize production. The prospects of the Ukrainian agrarian enterprises were reasonable in relation to the export of products in the context of our country's association with the European Union.

Keywords: agricultural market, grain market, exports, traders, agricultural holdings, European integration, foreign trade balance

Актуальність проблеми. Розвиток аграрного ринку України є запорукою продовольчої безпеки та головною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому. Незважаючи на те, що аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів у товарній структурі експорту і залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне зовнішньоторговельне сальдо, його сучасний стан характеризується рядом негативних тенденцій і проблем, які потребують негайного розв'язання. Ситуація загострюється дестабілізуючим впливом явищ глобалізації та нестабільністю вітчизняної економіки.

Важливо зазначити, що з часу набуття незалежності Україна суттєво зміцнила свої позиції на світовому ринку продовольства й продовжує нарощувати свої потужності щодо розвитку експортного потенціалу аграрної продукції. Водночас Угода про асоціацію з ЄС і формування протягом найближчих років поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу створює для України якісно нові можливості в частині подальшої її інтеграції у світовий ринок, забезпечення сталого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу й, відповідно, значного збільшення експорту аграрної продукції. Таким чином, дослідження стану на перспектив розвитку аграрного ринку України, зокрема його експортного потенціалу в інтеграційних умовах, є актуальним питанням на даний час.

Аналіз останніх наукових досліджень. Розвитку і функціонуванню аграрного ринку України присвячено праці таких відомих учених-економістів як: П.І. Гайдуцький, І.В. Чехова, Ю.Г. Власенко, К.В. Бондаревська, О.В. Шубравська [1-5]. Зокрема, велику увагу приділено перспективам АПК в світлі прогнозів розвитку світового ринку продовольства та ролі зернотрейдерів в експорті вітчизняної пшениці. Дослідження проблем інтеграції та співпраці України з ЄС знайшли своє відображення у роботах таких авторів, як А.В. Несен, Ю.О. Лупенко [6-7].

Однак, у зв'язку з посиленням інтеграційних процесів виникає потреба дослідити сучасний стан аграрного ринку України, зокрема його експортний потенціал та з'ясувати, що потрібно змінювати та враховувати вітчизняним сільськогосподарським підприємствам для ефективного входження в зону ЄС.

Мета роботи: дослідження сучасного стану та особливостей функціонування аграрного ринку України, зокрема його експортного потенціалу, перспектив розвитку у результаті підписання асоціації з Європейським союзом.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сільське господарство України, враховуючи наявний природно-ресурсний потенціал і працелюбне населення, має унікальну можливість стати локомотивом національної економіки й основою її експортних потужностей. Дослідження розвитку аграрного ринку України необхідно розпочати із аналізу статистичних даних стосовно особливостей його функціонування на сучасному етапі.

Важливо констатувати, що Україна, екпортувавши 32,3 млн. тонн зерна у 2013 – 2014 маркетинговому році, увійшла до трійки найбільших світових експортерів зерна, поступаючись тільки США (72,3 млн. тонн) та ЄС (38,5 млн. тонн). Як свідчать дані групи компаній «Зерно UA», за останнє десятиліття експорт зерна з України зріс на 77% (рис.1). У маркетинговому році, який завершився 1 липня 2014 року, Україні вдалося обійти такі визнані «житниці світу», як Канада (28 млн. тонн), Аргентина (21,9 млн. тонн) і Бразилія (20,1 млн. тонн) [12].

Аналогічна ситуація спостерігається в сегменті олійної галузі, де обсяги експорту соняшникової олії протягом останніх 14 маркетингових років зросли у сім разів – із 550 тис. тонн до 3,85 млн. тонн. Україна є лідером з виробництва соняшникової олії у світі. У 2013 – 2014 роках вироблено 4,7 млн. тонн соняшникової олії [2].

Проаналізувавши інформацію щодо частки зернових в загальних обсягах експорту України протягом 2010 – 2014 років та за два місяці 2015 року було виявлено позитивну динаміку зростання цієї величини, що може бути свідченням зростання ролі аграрного сектору в забезпеченні експортного потенціалу нашої країни (рис.2).

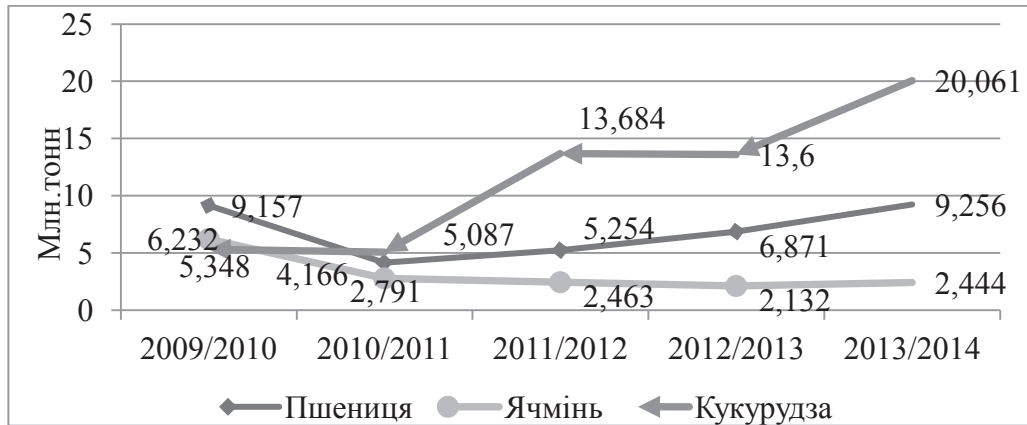

Рис. 1. Динаміка експорту зерна пшениці, кукурудзи та ячменю з України у 2009/10 – 2013/14 маркетингових роках, млн. тонн *

* Складено авторами за [12]

Така тенденція сприятливо позначилась на позитивному значенню сальдо зовнішньоторговельного балансу України, яке в 2014 році становило 3,88 млрд. дол. США скоротившись у четвертому кварталі на 0,37 млрд. дол. США, тоді як за підсумками 2013 року сальдо було негативним у розмірі 8,51 млрд. дол. США [10].

Рис. 2. Динаміка частки зернових в загальному обсязі експорту з України протягом 2010 – 2015 років *

* Складено авторами за [10]

Важливим етапом дослідження перспектив розвитку аграрного ринку України є визначення можливих прогнозних оцінок експорту вітчизняної аграрної продукції на коротко- та довгострокову перспективу. Для цього були розглянуті прогнозні оцінки, підготовлені міжнародним колективом експертів під патронатом Організації економічного співробітництва й Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН на найближче десятиліття – до 2023 року.

Необхідно зазначити, що згідно оцінок експертів світове виробництво зерна у 2023 році порівняно з середнім його значенням за 2011 – 2013 роки збільшиться на 12% (до 778 млн. тонн), фуражного зерна – на 17% (до 1,4 млрд. тонн), насіння олійних культур – на 26 % (до 507 млн. тонн), рослинних олій – на 28% (до 209 млн. тонн). Частка України у світовій торгівлі зерном пшениці становитиме майже 10 млн. тонн (рівень зростання порівняно з середнім показником за 2011 – 2013 роки – 2,5 млн. тонн, або 35%), що дорівнює 6,3 % від загального обсягу світового експорту. Обсяги фуражного зерна з України у світовому його експорті можуть досягти майже 21 млн. тонн, або 12,1 % (обсяги експорту зростуть на 3,3 млн. тонн, або на 19,1 %), насіння олійних культур – 4,2 млн. тонн, або 3% (рівень зростання – 1 млн. тонн, або 31%), рослинних олій – 5,2 млн. тонн, або 6% (рівень зростання – 1,7 млн. тонн, або 49%). Прогнозується, що Україна наприкінці поточного десятиліття суттєво зміцнить свої позиції провідного експортера зерна, насіння олійних культур і рослинних олій в Європі, що знайде позитивне відображення у зовнішньоторговельному балансі України [8].

Невід’ємною частиною аграрного ринку України та основними суб’єктами міжнародного ринку, які здійснюють посередницьку діяльність стосовно виробництва та реалізації уже готової пшениці на ринку є зернотрейдери. Здійснивши надзвичайний вплив на виробництво та реалізацію зернових, орієнтуючись на експорт, вони активно розвивали свою торгову інфраструктуру через створення регіональних мереж елеваторів та інвестування в потужності вітчизняних портів. За рахунок приватного інвестування, експорт з 2003 по 2010 рік зріс з 6 млн. тонн зерна до 36 млн. тонн. Саме це дало можливість сільськогосподарським підприємствам збільшити свій прямий ринковий потенціал.

Можна стверджувати, що найбільші зернотрейдери на українському та закордонному ринках зайняли свою нішу вже досить давно, і все ще тримають свої позиції. За даними Української аграрної конференції, трійка найбільших зернотрейдерів забезпечила близько 38% експорту, а перша сімка – близько $\frac{3}{4}$ загального експорту зерна з України (табл.1).

Найбільшого успіху на міжнародних ринках досяг «Нібулон», який уже декілька років є першим у рейтингу зернотрейдерів. Попри нестабільну ситуацію в країні, анексію Криму, АТО та ризику

розгортання повномасштабної війни, зернотрейдери продовжували активно діяти на закордонних ринках. На підсумковий результат реалізації зернових на зарубіжних ринках не вплинули ні втрачені перевалочні потужності, ні втрати зерна у зоні АТО.

*Таблиця 1. Провідні експортери - зернотрейдери України **

Компанії	Обсяг експорту, тис. т	Частка ринку, %
Нібулон	4537	14,0
А. Топфер Інт. Україна	4078	12,6
Л. Дрейфуз Комодітіз Україна	3557	11,0
Кернел Трейд	3192	9,9
ГПЗКУ	2901	9,0
Серна	2596	8,0
Сантрейд	2497	7,7
Інші компанії	9001	27,7

* Складено за [3]

Зернотрейдери ведуть успішну співпрацю із агрохолдингами України. Факт тотальної концентрації земельних паїв у руках агрохолдингів провокує структурні зміни і ризики кризи в аграрному секторі країни. За останні 15 років сталися безпрецедентні зміни в землекористуванні, які не передбачались і не регламентувались законодавством та не прогнозувались економічно чи організаційно. За деякими оцінками, в Україні вже є близько 300 великих (понад 10 тис. га землі) і до 30 дуже великих (понад 50 тис. га землі) агрохолдингів (рис.3).

Такі гігантські масштаби агрохолдингів викликають гостру дискусію в суспільстві щодо правомірності та безпечності цього процесу. Найбільшу стурбованість викликає причетність окремих агрохолдингів до іноземного капіталу й ризики можливої скупівлі землі, витіснення дрібних господарств із ринку. І ці застереження не безпідставні. На нинішній час у світі трансакційні процеси із землею активізувалися. Тільки за останні 10 років продано більше 30 млн. га, у т.ч. в Камбоджі – 10, Індонезії – 5, Філіппінах – 3 млн.га [1].

Дослідження показують, що з початком розширення діяльності агрохолдингів в аграрний сектор прийшли позитивні зміни. Насамперед істотно зросли обсяги виробництва, реалізації й експорту продукції; збільшилися прибутки, інвестиції, сплата податків і орендної плати. Водночас швидке й надмірне розширення агрохолдингів містить значні ризики для галузі. Таким чином агрохолдинги посилюють, з одного боку, економічну, а з іншого – соціальну нерівність в аграрному секторі.

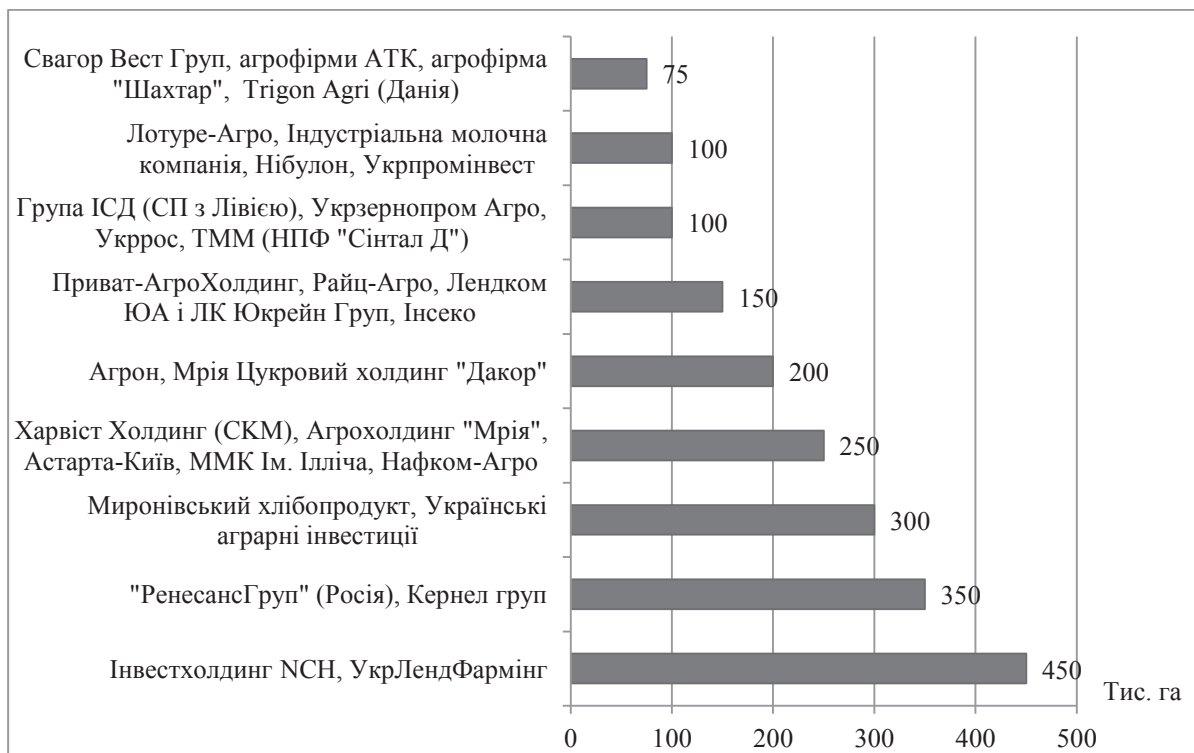

Рис. 3. Площа оренди земельних паїв найбільшими агрохолдингами, тис.га *

* Складено авторами за [1]

Аграрний сектор є однією з галузей виробництва, умови й експорт продукції якого суттєво змінюються після того, як положення Угоди про асоціацію з ЄС набули чинності. Цими положеннями передбачено досягнення українськими сільськогосподарськими виробниками європейських стандартів якості та безпечності продукції. Вироблена за такими стандартами продукція може безперешкодно потрапити на європейський ринок, а отже, це відкриває перед виробниками нові можливості для розвитку й зростання.

Українські аграрії завдяки Угоді про асоціацію можуть вже в 2015 році зекономити 140 млн. євро при сплаті мит. Але українські сільгоспвиробники поки що готові експортувати лише сировину [11].

Європейський ринок для українських аграріїв – приваблива перспектива. Уже в 2015 році експорт українських сільськогосподарських товарів завдяки підписаній угоді між Україною та ЄС може збільшитись приблизно на 14% порівняно з 2013 роком [6]. У рамках дії автономних торговельних преференцій з 23 квітня 2014 року ЄС уже скасував мита на 82,8% товарних позицій для української сільгосппродукції. Чистий зиск для українських аграріїв завдяки цій угоді до кінця року може становити 140 млн. євро. Вигоди

від угоди полягають у тому, що експорт до ЄС означатиме ідентифікування української продукції з європейською якістю, а це автоматично відкриває нові ринки збуту.

Ринок ЄС функціонує на засадах чесної конкуренції, саме тому всі виробники повинні діяти за однаковими правилами. Створюючи ЗВТ, Україна та ЄС погоджуються уніфікувати стандарти, вимоги й систему контролю за якістю продукції. Країни ЄС вже нині готові інвестувати в Україну. За даними Державної служби статистики України, станом на 31 грудня 2013 року прямі іноземні інвестиції в економіку України з країн ЄС становили 52,7 млрд. дол. США, або 80% загальної суми [10].

Інвестиції надходять із більшості країн ЄС (не лише з Кіпру, що як відомо, донедавна був офшорною зоною, через яку «прокручувалися» зокрема й вітчизняні капітали). Найбільші суми прямих іноземних інвестицій одержують від Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Австрії, Великобританії, Франції, причому спектр видів економічної діяльності, в які вкладаються прямі іноземні інвестиції з країн ЄС, дуже широкий. Посилення інтеграції з ЄС дасть змогу залучити ще більше інвестицій у розвиток національної економіки, зокрема для розбудови інфраструктури.

Щоб завоювати позиції на ринку ЄС українським агровиробникам на допомогу повинна прийти горизонтальна інтеграція. Це якісно нова форма внутрішньогалузевого кооперування здебільшого однотипних підприємств та виробництв, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга, або територіально інтегрованих процесів з метою збільшення й поліпшення якості продукції, зміцнення та стабілізації економічного становища, підвищення ефективності виробництва [9].

Вертикальна інтеграція зумовлює створення якісно нових специфічних міжгалузевих виробничих підприємств різних сфер АПК, їх об'єднання з підприємствами із первинної переробки сировини, подальшого виготовлення готових виробів легкої промисловості збутовими і торговельними партнерами. Вертикальна інтеграція допоможе підприємствам взаємодоповнювати одне одного, щоб мати більше шансів на ринку ЄС, а отже, й збільшити свої прибутки.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку аграрного ринку України в найближчому майбутньому має бути використання найсучасніших досягнень науково-технічного прогресу, запровадження

яких забезпечить прискорене й вагоме нарощування сільськогосподарського виробництва, підвищення його ефективності [7]. Аграрні формування, які активно застосовують наукові розробки, досягають високих кількісних та якісних результатів. У подальшому, з фінансовим зміцненням сільськогосподарських товаровиробників, інноваційні процеси набудуть ще більшого поширення й вирішальним чином визначатимуть результативність аграрного сектору.

На даний час галузь аграрного виробництва потребує адаптації до міжнародних стандартів ведення бізнесу й захисту базових ланок АПК з боку держави. Важливою складовою стійкого функціонування аграрного ринку, а отже, і перспективою подальшого його розвитку, є безпосередня активна державна політика, спрямована на вирішення конкретних проблем, а особливо на питання регулювання оптимальних пропорцій, норм, параметрів і стандартів комплексного ведення сільського господарства в умовах структурних змін в агропромисловому комплексі та оптимізація експорту за умови підтримання високого рівня продовольчої безпеки.

Висновки. Протягом 2009 – 2014 років Україна нарощувала обсяги експорту аграрної продукції, що стало передумовою її входження до трійки найбільших експортерів зерна у 2013 – 2014 маркетингових роках. Прогнозні оцінки, підготовлені міжнародним колективом експертів під патронатом Організації економічного співробітництва й Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН на найближче десятиліття – до 2023 року, свідчать про зростання частки України у світовій торгівлі зерном до 6,3% від загального обсягу світового експорту. Прогнозується, що Україна наприкінці поточного десятиліття суттєво зміцнить свої позиції провідного експортера зерна, насіння олійних культур і рослинних олій в Європі. Це знайде позитивне відображення у формуванні зовнішньоторговельного балансу, адже навіть зараз експорт зернових займає 16,5% обсягів експорту.

Виявлено вагому роль зернотрейдерів у розвитку торгової інфраструктури через створення регіональних мереж елеваторів та інвестування в потужності вітчизняних портів. Однак, акцентувавши увагу на факт тотальної концентрації земельних паїв у руках агрохолдингів, виникає занепокоєння щодо можливості структурних змін та ризиків в аграрному секторі країни. Напрямами вирішення наявних проблем в цій

сфері можуть бути: активізація інтеграційних процесів; впровадження досягнень науково-технічного прогресу; логічно продумана структурна політика держави щодо діяльності агрохолдингів.

Слід зазначити, що підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС вимагає від вітчизняних товаровиробників швидкої адаптації до умов функціонування європейського ринку. Передбачається, що зближення з Європою сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату аграрного сектору. Це, в свою чергу, призведе до оновлення основних фондів та модернізації виробництва. Угода про асоціацію з ЄС відкриває для українського бізнесу перспективу вийти за рамки внутрішнього ринку і стати частиною європейської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайдуцький П.І. Структурні перекося і ризики кризи в АПК / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. - № 7. – С.38-45.
2. Чехова І.В. Функціонування ринку соняшнику в Україні / І.В. Чехова // Вісник аграрної науки. – 2015. - №1. – С.71-75.
3. Власенко Ю.Г. Роль зернотрейдерів в експорті вітчизняної пшениці / Ю.Г. Власенко // Агросвіт. – 2015. - № 5. – С.41-45.
4. Бондаревська К.В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України / К.В. Бондаревська // Економіка АПК. – 2014. - №11. – С.36-42.
5. Шубравська О.В. Агропродовольчий розвиток України в контексті глобальних викликів / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2014. - №7. – С.52-58.
6. Несен А.В. Асоціація з Європейським Союзом і перспективи розвитку українських сільськогосподарських підприємств / А.В. Несен // Економіка АПК. – 2015. - № 2. – С.89-93.
7. Лупенко Ю.О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України / Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. – 2014. - № 12. – С.5-11.
8. Food and agriculture organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>.
9. Горизонтальна та вертикальна інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stb.sumy.ua/reformuwannya/gorizontalna-ta-vertikalna-integraciya.html>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
11. Угода про асоціацію з ЄС: на що сподіватися аграріям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa-torgivlia.org.ua/agreement-for-agrarians>.
12. Аналіз ринку зернових [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ukrselko.com/uploads/media/Ukrselko_Grain_Market_Analysis_120918.pdf